

LECH WEJMAN
Łódź

KOOPERACJA PRZEMYSŁOWA FIRM RFN Z PRZEDSIĘBIORSTWAMI KRAJÓW RWPG A PRZEKSZTAŁCENIA STRUKTURALNE GOSPODAREK PAŃSTW RWPG

Zawarcie układów o normalizacji stosunków oraz czterostronnego porozumienia w sprawie Berlina Zachodniego dało impuls do rozszerzenia i pogłębienia kontaktów gospodarczych RFN z krajami RWPG, umacniając pozycję Niemiec Zachodnich jako najważniejszego zachodniego partnera gospodarczego europejskich państw socjalistycznych.

Ostatnie dziesięciolecie charakteryzowało się nie tylko podwojeniem wzajemnych obrotów w stosunku do poprzedniego, ale i rozwojem wyższych form współpracy gospodarczej, a szczególnie kooperacji przemysłowej.

Wydaje się, że współpraca z firmami kraju najwyżej rozwiniętego gospodarczo w Europie powinna zagwarantować przedsiębiorstwom krajów RWPG dopływ nowoczesnej technologii, powinna się ona przyczynić do wyższej efektywności produkcji przedsiębiorstw krajów RWPG.

Celem niniejszego artykułu jest wykazanie, że importowana w ramach kooperacji przemysłowej technologia wywołuje zmiany strukturalne w przedsiębiorstwach krajów socjalistycznych. Zmiany w strukturze wytwarzania w przedsiębiorstwach kooperujących z Zachodem wywołują rezonans w gospodarkach narodowych krajów socjalistycznych i w efekcie może nastąpić znaczne upodobnienie się struktur wytwarzania Wschodu i Zachodu. Restrukturyzacja gospodarek krajów RWPG wpływa na unowocześnienie gałęzi przemysłu, których produkcja odpowiada popytowi na rynkach zachodnich, co w konsekwencji przynosi zmianę niekorzystnej dla krajów socjalistycznych struktury eksportu z Zachodem. Innymi słowy, kooperacja powinna przyczyniać się wydatnie do niwelowania asymetrii eksportowej w stosunkach między Wschodem a Zachodem.

Weryfikacja tej hipotezy wymagała ustosunkowania się do kilku problemów.

1. Jaki jest stopień nowoczesności transferowanej technologii?
2. Jaka jest rola kooperacji przemysłowej w zmniejszaniu opóźnienia technologicznego Wschodu w stosunku do Zachodu?

3. Jaki jest wpływ kooperacji przemysłowej na strukturę produkcji i eksportu przedsiębiorstw krajów socjalistycznych?

4. Jakie jest oddziaływanie kooperacji przemysłowej firm RFN z przedsiębiorstwami krajów RWPG na przekształcenia strukturalne gospodarek krajów RWPG?

Na postawione wyżej pytania postaram się udzielić odpowiedzi wykorzystując głównie: rezultaty badań ankietowych firm zachodnioniemieckich odnośnie do kooperacji z przedsiębiorstwami krajów RWPG, przeprowadzonych w 1977 r. przez *Institut für Außenhandel und Überseewirtschaft der Universität Hamburg* (dalej IAUÜ)¹, badania ankietowe przedsiębiorstw węgierskich przeprowadzone w 1979 r. przez Budapesztański Instytut Koniunktur i Badań Rynkowych², badania ankietowe firm RFN kooperujących z przedsiębiorstwami polskimi przeprowadzone w 1981 r. przez *Hamburger Weltwirtschaft Archiv — Institut für Wirtschaftsforschung* (dalej HWWA)³, badania ankietowe przedsiębiorstw polskich kooperujących z przedsiębiorstwami zachodnioniemieckimi, przeprowadzone przez IKC HZ w Warszawie w 1982 r.⁴; a także wiążące się pośrednio z kooperacją przemysłową badania przeprowadzone w 1981 r. przez G. Kaysera i U. Schwartinga na temat „Inwestycje zagraniczne jako strategia przedsiębiorstw”⁵ oraz A. Wolfa i Ch. Wertha z 1969/1970 r., dotyczące motywów udzielania licencji przez firmy zachodnioniemieckie⁶.

Badaniami ankietowymi IAUÜ objęto 96 firm, które uczestniczyły w kontraktach kooperacyjnych z przedsiębiorstwami krajów RWPG, badaniami Budapesztańskiego Instytutu Koniunktur i Badań Rynkowych — objęto 41 przedsiębiorstw, HWWA z 1981 r. — 40 przedsiębiorstw, IKC HZ z 1982 r. — 12 przedsiębiorstw.

Przez pojęcie „partnerzy” rozumiemy firmy zachodnioniemieckie, tzn. przedsiębiorstwa-matki, oddziały, filie, asocjacje oraz przedsiębiorstwa

¹ K.-E. Schenk, A. Wass von Czege, *Technologietransfer durch Ost-West-Kooperationen*. Stuttgart—New York 1978.

² A. Wass von Czege, *Einige Erfahrungen aus der industriellen Kooperation zwischen ungarischen und westlichen Unternehmen. Ergebnisse einer Befragung*. IAUÜ der Universität Hamburg, Forschungsbericht nr 28, Hamburg 1979.

³ K. Bolz, P. Pisulla, *Die Erfahrungen deutscher Unternehmen aus der Kooperation mit polnischen Wirtschaftsorganisationen*. Veröffentlichungen des HWWA-Institut für Wirtschaftsforschung. Hamburg 1981.

⁴ I. Ostrogorska, *Doświadczenia polskich przedsiębiorstw z kooperacji przemysłowej z Republiką Federalną Niemiec*. IKC HZ 1982.

⁵ G. Kayser, U. Schwarting, *Auslandsinvestitionen als Unternehmensstrategie*. „Wirtschafts Dienst” nr 9/1981.

⁶ A. Wolf, Ch. Werth, *Der internationale technisch-industrielle Lizenzaustausch*. Aachen 1971.

produkcyjno-handlowe z następujących krajów socjalistycznych: Bułgarii, Czechosłowacji, Polski, Rumunii, Węgier i ZSRR. Analiza obejmuje lata 1970 - 1982.

1. KOOPERACJA PRZEMYSŁOWA JAKO FORMA TRANSFERU TECHNOLOGII

W naszej hipotezie badawczej określiliśmy, że instrumentem przemian strukturalnych w przedsiębiorstwie socjalistycznym jest transferowana technologia. Analizę kierunków mikroekonomicznych oddziaływań kooperacji zaczniemy od oceny jakości i motywów udzielanej technologii przez firmy zachodniemieckie przedsiębiorstwom krajów RWPG.

Z dostępnych danych wynika, że kooperantami przedsiębiorstw krajów RWPG były w zdecydowanej większości małe i średnie firmy zachodniemieckie. Jedynie z ZSRR współpracowały wielkie firmy⁷.

Zachodzące w latach 70-tych i w 80-tych zmiany strukturalne w gospodarce RFN łączyły się z szybkim wdrażaniem w życie coraz to nowych technik wytwarzania. W celu nadążania za postępem technicznym w branży obserwowało się wysoką skłonność, szczególnie mniejszych firm, do udostępniania swoich technologii zagranicy, aby w oparciu o nowsze technologie produkować towary gwarantujące im utrzymanie się na rynku. Właśnie w tym czasie około 30% nabytych przez kraje socjalistyczne licencji pochodziło z RFN.

Udzielana przez małe i średnie firmy myśl techniczna nie należała do najnowszych. Jako wskaźnik poziomu nowoczesności przekazywanej technologii przyjęto w badaniach IAUÜ z 1977 r. długość życia wytworzonego na ich podstawie produktu na rynkach zachodnich i wschodnich. I tak w 50% realizowanych kontraktów kooperacyjnych wspólnie wytworzone produkty znajdowały się w tym czasie w fazie nasycenia, w dalszych 44% porozumień w fazie zbliżania się do poziomu nasycenia, a tylko w 6% porozumień produkty były jednocześnie wprowadzane na rynki zachodnie (dotyczyło to z reguły kooperacji z Węgrami). Natomiast na rynkach zachodnich kooperowane produkty — w 30,5% porozumień zostały wprowadzone na rynek po raz pierwszy, w 58,3% znajdowały się w fazie wzrostu, a tylko w 11,2% kontraktów zbliżały się do fazy nasycenia⁸.

Podobne wyniki uzyskano w badaniach na Węgrzech w 1979 r.

⁷ Por. L. Wejman, *Kooperacja przemysłowa firm RFN z przedsiębiorstwami krajów RWPG*. „Przegląd Zachodni” nr 2/1984.

⁸ K.-E. Schenk, A. Wass von Czege, *Technologietransfer...*, op. cit., s. 129.

Tabela 1

Faza życia produktów wytworzonych w kooperacji przez przedsiębiorstwa węgierskie i zachodniemieckie (w % udzielonych odpowiedzi)

Faza życia	w krajach zachodnich	na Węgrzech	w krajach RWPG
wzrostu	14,0	52,0	56,0
nasylenia	77,0	46,0	42,0
spadku	9,0	2,0	2,0

Zródło: A. Wass von Czège, *Einige Erfahrungen aus der industriellen Kooperation zwischen ungarischen und westlichen Unternehmen. Ergebnisse einer Befragung*. IAUU der Universität Hamburg, Forschungsbericht nr 28, Hamburg 1979, s. 12.

Chociaż firmy RFN udostępniły swoim partnerom z krajów RWPG starsze rozwiązania technologiczno-organizacyjne, to i tak wyroby wyprodukowane w oparciu o importowane technologie były nowocześniejsze od analogicznych na rynkach RWPG. Jako potwierdzenie tego faktu mogą posłużyć dane empiryczne wykazujące, że produkty wytworzone w kooperacji w latach 1971 - 1977 tylko w nielicznych przypadkach napotykały na konkurencję wyrobów krajów RWPG; 62⁰% ankietowanych firm zachodniemieckich stwierdziło, że na rynkach krajów RWPG nie występowały podobne produkty. Dalszych 13⁰% podało, że wprawdzie występowały na rynkach RWPG podobne produkty, ale z uwagi na swój przestarzały poziom techniczny zbliżały się już do fazy nasylenia popytu i po uruchomieniu produkcji kooperacyjnej zostały wycofane z rynku. Tylko w 25⁰% przebadanych przypadków wspólnie wytworzone produkty natrafiały na rynkach krajów RWPG na konkurencję podobnych wyrobów, znajdujących się w fazie wzrostu popytu. W tych przypadkach kooperacja stała się dodatkowym bodźcem do współzawodnictwa⁹.

Zdaniem ankietowanych firm, mała konkurencja ze strony rodzimych produktów na rynkach RWPG spowodowana była głównie:

- istniejącym w krajach RWPG rynkiem producenta,
- faktem, że kooperowane produkty były po raz pierwszy wprowadzone na rynek, bądź wykazywały się większym stopniem nowoczesności w stosunku do istniejących.

Istnieje ścisły związek między wielkością przedsiębiorstwa a technicznym poziomem produkcji. Na ogół większa firma reprezentuje wyższy poziom techniczny produkcji niż mniejsza. Małe firmy, dysponując szczuplejszym zasobem kapitału niż duże, przeznaczają daleko skromniejszą część swoich zysków na prace badawczo-rozwojowe.

Ciekawe dane obrazujące związek między wielkością przedsiębiorst-

⁹ Jw., s. 130.

wa, mierzonego liczbą zatrudnionych i wielkością obrotów, a nakładami na prace badawczo-rozwojowe opublikował w 1979 r. Związek Fundatorów Nauki Niemieckiej. Wynika z nich, że małe i średnie przedsiębiorstwa RFN (obrot do 100 mln DM rocznie i zatrudniające do 1 000 pracowników) partycypowały w łącznych nakładach przemysłu na prace badawczo-rozwojowe w wysokości zaledwie 3,8%.

Tabela 2

Nakłady na B+R w przemyśle w zależności od obrotu i liczby zatrudnionych w 1978 r.

Przedsiębiorstwa zatrudniające pracowników	Liczba przebadanych przedsiębiorstw	Obrót w mln DM	Nakłady na B+R	
			w mln DM	w %
poniżej 100	55	0,2	13	0,1
100 - 499	402	8,9	170	1,5
500 - 999	253	14,9	244	2,2
1 000 - 1999	163	21,1	471	4,2
2 000 - 4999	144	53,2	776	6,9
5 000 - 9999	71	47,6	1 009	9,0
10 000 i więcej	62	273,0	8 496	76,0
Razem	1150	424,3	11 179	100,0

Źródło: *Faktenbericht 1979 zum Bundesbericht Forschung*. Bonn 1979, s. 279

Z tych samych danych wynika, że największą naukochłonność wykazują przemysły: maszynowy (łącznie z aparaturą automatycznego przetwarzania danych), elektrotechniczny oraz chemiczny. Gałęzie te w 1979 r. wytworzyły 22,3% dochodu narodowego, poniosły natomiast 92,4% wydatków, jakie cały przemysł RFN przeznaczył na B+R.

Warto zaznaczyć, że właśnie w tych branżach najszybciej rozwijała się kooperacja przemysłowa między firmami RFN i przedsiębiorstwami krajów RWPG. Jednak sam fakt współpracy w dziedzinach będących nośnikiem postępu technicznego jest niewystarczający do wykazania transferu nowoczesnej technologii. Na przykład N. Leise, opierając się na wynikach badań HWWA z 1974 r. stwierdza wprost, że firmy RFN, kooperujące z przedsiębiorstwami krajów RWPG, udzielają kluczowe licencje wtedy, kiedy konkurencja zmusza ich do przeprofilowania produkcji, do zastosowania nowego rozwiązania w miejsce starego. Często w tych przypadkach firmy decydują się na przekazanie partnerom z RWPG obsługi rynku, który jeszcze istnieje na ich terytorium działania, podczas gdy uprzednio musiały go zaopatrywać same, utrzymując w tym celu odpowiednią produkcję¹⁰.

¹⁰ N. Leise, *Die industrielle Ost-West-Kooperation*. IAUÜ der Universität Hamburg, Forschungsbericht nr 7, Hamburg 1975, s. 262; por. także A. Wolf, Ch. Werth, *Der internationale...*, op. cit., s. 711.

Byłoby jednak uproszczeniem sprowadzenie transferowej technologii w ramach kooperacji firm zachodniemieckich z przedsiębiorstwami krajów RWPG do technologii wyłącznie przestarzałej, „wypychanej” przez podupadające małe firmy.

Przecież w kooperacji ze Wschodem uczestniczą również koncerny-giganty z RFN. Przeprowadzona przeze mnie wyrywkowa analiza kontraktów kooperacyjnych wielkich koncernów RFN z przedsiębiorstwami polskimi pozwala wysunąć przypuszczenie, że koncerny udostępniały swoje nowe rozwiązania techniczne w trzech przypadkach:

— po pierwsze — gdy dysponowały wieloma rozwiązaniami już przez siebie nie eksploatowanymi, lecz powszechnie jeszcze stosowanymi w danej dziedzinie; klasycznym przykładem może tu być udzielona przez *Siemensa* Instytutowi Badań Jądrowych licencja na produkcję bomby kobaltowej do zwalczania chorób nowotworowych;

— po drugie — przekazywały rozwiązania, w oparciu o które wytwarzane produkty charakteryzowały się — z punktu widzenia realizacji maksymalnych korzyści — krótkim cyklem życia. Z ekonomicznego punktu widzenia udzielenie licencji okazywało się najlepszym rozwiązaniem dla firmy. Wiadomo bowiem, że produkcja wielkoseryjna wymaga dużych nakładów kapitałowych oraz czasu na jej przygotowanie. Czas na wdrożenie danej innowacji był stosunkowo za długi do okresu jej eksploatacji. Jako przykład może posłużyć praktyka *Westinghouse*, przejawiająca się w udzielaniu szeregu drobnych licencji przedsiębiorstwom polskim, funkcjonującym w resorcie maszynowym;

— po trzecie — koncerny udostępniały nowe rozwiązanie wtedy, kiedy nie było ono zbieżne z ich głównym profilem produkcji czy badań naukowych. I tak np. *AEG-Telefunken* udzielił *Predom Polar* licencję na chłodziarki absorbcyjne. Tego typu kooperacja dotyczyła drugorzędnych dziedzin aktywności *AEG*.

Tak więc można bez większego błędu stwierdzić, że z reguły w ramach kooperacji przemysłowej następował transfer nie najnowszej technologii. Takie stwierdzenie podważa w dużej mierze dość powszechnie przyjmowaną tezę o zmniejszaniu się — dzięki kooperacji przemysłowej — luki technologicznej między Wschodem a Zachodem¹¹.

Należy w tym miejscu z całą stanowczością podkreślić, że nawet zasilanie gospodarki socjalistycznej przez najnowszą technologię zachodnią

¹¹ *ECE. Analytical Report on Industrial Co-operation among ECE-Countries*. Prepared by the Executive Secretary pursuant to Commission resolution 4 (XXVII) for submission to the twenty — eighth session of the Economic Commission for Europe. Genf 1973, s. 29.

nie spowoduje zmniejszania się luki technologicznej między Wschodem i Zachodem, nie wywoła odpowiednich zmian strukturalnych, jeżeli będzie ona zbyt długa i nieefektywnie wdrażana.

Firmy zachodnioniemieckie sceptycznie oceniały zdolność przedsiębiorstw krajów RWPG do pełnego wykorzystania przekazywanych im w ramach kooperacji przemysłowej technologii.

W badaniach IAUŪ z 1977 r. i HWWA z 1981 r. zaledwie 36% ankietowanych firm RFN oceniło zdolność innowacyjną partnerów wschodnich jako „dobrą”, dalszych 36% określiło ją jako „zadowolającą”, a 27% — jako „niezadowolającą”¹².

Jako główne przyczyny, wpływające na ograniczoną zdolność partnerów wschodnich we wdrażaniu innowacji, firmy RFN wymieniały:

- niską efektywność pracy kierownictw przedsiębiorstw, związanych z brakiem odpowiednio wysokich bodźców finansowych;
- niską zdolność innowacyjną całych przedsiębiorstw;
- zbiurokratyzowaną strukturę zarządzania, która w opinii 50% firm ma decydujący wpływ na ograniczenie elastyczności w zmianach struktury produkcji;
- niedostatki scentralizowanego systemu planowania.

Istnieje dość powszechna zgodność w literaturze zachodnioniemieckiej, że niska zdolność innowacyjna przedsiębiorstw krajów RWPG jest rezultatem wadliwego funkcjonowania mechanizmu gospodarki socjalistycznej, a w szczególności systemu centralnego planowania i zarządzania, a także braku efektywnej stymulacji działalności innowacyjnej. Z opiniami firm RFN na temat przebiegu procesów innowacyjnych w przedsiębiorstwach socjalistycznych korespondują przeprowadzone w Polsce badania pod kierownictwem S. Krajewskiego¹³.

Więcej niż 2/3 ankietowanych przez IAUŪ firm zachodnioniemieckich uważa, że system centralnego planowania jest podstawową przyczyną małej podatności przedsiębiorstw krajów RWPG na innowacje, co wpływa negatywnie na tempo wdrażania przekazywanych im w ramach kooperacji rozwiązań techniczno-organizacyjnych. Jest prawdopodobne, że dokonane w Polsce po 1982 r. zmiany w systemie funkcjonowania gospodarki podwyższą sprawność wdrażania importowanych innowacji.

¹² K.-E. Schenk, A. Wass von Czege, *Technologietransfer...*, op. cit., s. 156.

¹³ *Raport statystyczny z badań na temat „Fotografie przedsięwzięć innowacyjnych”, realizowanego w ramach problemu węzłowego 13.1, pod kier. S. Krajewskiego, Instytut Ekonomii Politycznej UŁ, Łódź 1978, ss. 65-10; por. także I. Osrogorska, *Doświadczenia...*, op. cit., s. 53-55.*

2. WPŁYW KOOPERACJI PRZEMYSŁOWEJ NA STRUKTURĘ PRODUKCJI I EKSPORTU PRZEDSIĘBIORSTW KRAJÓW RWPG

Uchwycenie ścisłych związków między transferem technologii za pośrednictwem kooperacji przemysłowej a kształtowaniem się struktury i rozmiarów produkcji oraz eksportu pozwoliłoby wykazać, że kooperacja przemysłowa jest jedną z form przewycięzania asymetrii eksportowej między RFN i krajami RWPG. Utrzymująca się asymetria eksportowa między omawianymi partnerami, wyrażająca się tym, że strumień zachodniego eksportu wyrobów gotowych pochodzenia przemysłowego kompensowany jest towarami z krajów socjalistycznych o niskim stopniu przetworzenia, wpływa szczególnie niekorzystnie na dynamikę handlu Wschód—Zachód, a zwłaszcza na kształtowanie się stosunków gospodarczych między RFN i ZSRR; dlatego też dla perspektyw rozwoju stosunków gospodarczych między RFN i krajami RWPG ma duży ciężar gatunkowy.

Nie zdołaliśmy jednoznacznie uzasadnić stwierdzenia, że transfer technologii w ramach kooperacji przemysłowej zmniejsza lukę technologiczną między zachodnioniemieckimi i wschodnimi partnerami, aczkolwiek mniejsze firmy RFN wyrażały przypuszczenie co do możliwości dorównania im w technicznym poziomie wytwarzania przez przedsiębiorstwa z krajów RWPG. Wskazywały one na to, że konieczność ścisłych kontaktów z partnerami zagranicznymi prowadzi przeważnie do upowszechnienia, unifikacji i standaryzacji nowych produktów oraz — co się z tym wiąże — do osłabienia uprzywilejowanej pozycji i stopniowej utraty przewagi komparatywnej. Wyrażały one obawy odnośnie do potencjalnej możliwości zwiększenia się grona imitatorów, charakteryzujących się wprawdzie niższą innowacyjnością, ale dysponujących na ogół lepszymi warunkami rozwoju produkcji towarów standaryzowanych (niższe koszty siły roboczej, automatyzacja produkcji, umożliwiająca wykorzystanie mniej kwalifikowanych kadr, tańsze surowce, itd.). Wykorzystując te warunki, przedsiębiorstwa z krajów podejmujących produkcję naśladowczą przeznaczają po pewnym czasie jej część do krajów trzecich, w tym również i na rynek RFN.

Jednak należy sobie zdawać sprawę z tego, że w takich okolicznościach przedsiębiorstwa RFN wycofują się stopniowo z produkcji dóbr standaryzowanych i przesuują swoje zasoby do wytwarzania nowych produktów lub rozwijania nowych procesów wytwórczych. Taki stan rzeczy oraz ograniczone zdolności absorpcyjne przedsiębiorstw z krajów socjalistycznych utrudniają mniej ekonomicznie i technologicznie zaawansowanemu Wschodowi realizację tzw. korzyści opóźnionego startu, tj. korzyści z tytułu znajdowania się w pozornie korzystnej sytuacji, spro-

Tabela 3

Opinie firm RFN na temat oddziaływania kooperacji przemysłowej firm zachodniemieckich z przedsiębiorstwami krajów RWPG na struktury wytwarzania i eksportu partnerów wschodnich (w procentach ankietowanych firm)

Zakres oddziaływania w opinii firm RFN	Ogółem	LRB	CSRS	PRL	SRR	ZSRR	WRL
1	2	3	4	5	6	7	8
1. Na organizację przedsiębiorstw							
tak — zdecydowanie	10,5	33,3	33,3	—	20,0	—	5,9
tak — z zastrzeżeniem	34,2	33,3	33,3	33,3	—	33,3	47,1
zależy od okoliczności	23,7	33,3	—	33,3	20,0	—	17,6
nie — z zastrzeżeniem	7,9	—	—	16,7	20,0	—	5,9
nie — zdecydowanie	18,4	—	33,3	16,7	20,0	33,3	17,6
2. Na ilość i modernizację asortymentu produkcji							
tak — zdecydowanie	15,8	33,3	33,3	—	40,0	—	17,6
tak — z zastrzeżeniem	34,2	33,3	33,3	66,6	20,0	—	29,4
zależy od okoliczności	36,8	—	33,3	33,3	20,0	33,3	41,2
nie — z zastrzeżeniem	2,6	—	—	—	—	—	5,9
nie — zdecydowanie	2,6	—	—	—	—	33,3	—
3. Na jakość produkcji							
tak — zdecydowanie	36,8	33,3	—	33,3	60,0	—	41,2
tak — z zastrzeżeniem	34,2	—	66,6	33,3	20,0	—	41,2
zależy od okoliczności	13,2	33,3	—	16,7	—	33,3	5,9
nie — z zastrzeżeniem	5,3	—	—	16,7	—	33,3	5,9
nie — zdecydowanie	—	—	—	—	—	—	—
4. Na poziom techniczny środków wytwarzania							
tak — zdecydowanie	26,3	33,3	66,6	33,3	60,0	33,3	17,6
tak — z zastrzeżeniem	39,5	—	33,3	16,7	20,0	—	58,8
zależy od okoliczności	7,9	—	—	16,7	—	33,3	11,8
nie — z zastrzeżeniem	7,9	—	—	16,7	—	—	5,9
nie — zdecydowanie	—	—	—	—	—	—	—
5. Na kwalifikacje personelu							
tak — zdecydowanie	7,9	33,3	—	16,7	—	—	5,9
tak — z zastrzeżeniem	36,8	33,3	33,3	33,3	40,0	—	47,1
zależy od okoliczności	28,9	—	—	16,7	20,0	33,3	29,4
nie — z zastrzeżeniem	7,9	—	33,3	16,7	20,0	33,3	11,8
nie — zdecydowanie	—	—	—	—	—	—	—
6. Na wzrost eksportu							
tak — zdecydowanie	55,3	33,3	66,6	66,6	60,0	—	64,7
tak — z zastrzeżeniem	10,7	—	—	—	—	33,3	11,8
zależy od okoliczności	21,1	—	—	33,3	20,0	66,6	17,6
nie — z zastrzeżeniem	2,6	33,3	—	—	—	—	—
nie — zdecydowanie	—	—	—	—	—	—	—

Zródło: K.-E. Schenk und A. Wass von Czege, *Technologietransfer durch Ost-West-Kooperation*. Stuttgart-New York 1978, ss. 168 - 170

wadzącej się do możliwości względnie łatwego sięgnięcia do zasobów wiedzy technicznej krajów pionierskich.

Wróćmy jednak do weryfikacji hipotezy o wpływie transferowej technologii na strukturę produkcji przedsiębiorstw RWPG i w konsekwencji na zwiększone możliwości eksportowe.

Analizując zmiany strukturalne w ramach przedsiębiorstw z krajów RWPG, badacze z IAUŪ poddali w 1977 r. pod opinię wszystkich firm kooperujących ze Wschodem następujące wielkości ekonomiczne: organizację przedsiębiorstw, modernizację i (lub) zmianę asortymentu produkcji, jakość produkcji, poziom techniczny środków wytwarzania, kwalifikacje personelu, wzrost eksportu.

44,7% ankietowanych firm zachodnioniemieckich potwierdziło wpływ kooperacji na organizację produkcji wewnątrz przedsiębiorstw krajów RWPG. Jak wynika z rozmów przeprowadzonych z przedstawicielami badanych firm RFN, wpływ partnerów zachodnich na organizację przedsiębiorstw krajów RWPG był w znacznym stopniu utrudniony przez brak zainteresowania kierownictw partnerów wdrażaniem innowacji, a szczególnie drobnych usprawnień. Postawa taka jest wynikiem wadliwego funkcjonowania mechanizmu postępu technicznego¹⁴.

Co druga firma zachodnioniemiecka stwierdziła, że kooperacja przemysłowa wpływa na zmiany w strukturze asortymentowej wytwarzanej przez partnerów produkcji. Z reguły zmiany w strukturze obejmowały tylko nowe, wyprodukowane w ramach kooperacji produkty. W niektórych przypadkach analogiczne lub podobne produkty były już wytwarzane w tych krajach i wtedy kooperacja nie wprowadzała nowych rodzajów produkcji.

Aż 71% ankietowanych przez IAUŪ firm potwierdziło wpływ kooperacji przemysłowej na jakość wytwarzanych produktów. Respondenci zwracali uwagę nie tylko na podwyższoną jakość produkcji kooperowanej. Ich zdaniem, oddziaływanie kooperacji rozciągało się także — poprzez lepsze wyposażenie techniczne, lepszą organizację produkcji, upowszechnienie doświadczeń wytwórczych i podniesienie poziomu kwalifikacji personelu — na inne rodzaje produkcji u kooperanta z kraju RWPG.

Relatywnie najmniej korzystnie został określony ten wpływ w porozumieniach realizowanych ze Związkiem Radzieckim i Polską, a najkorzystniej — z Węgrami.

Ciekawe, że subiektywne opinie firm RFN w sprawie jakości kooperowanych wyrobów są o wiele bardziej optymistyczne niż dane GUS, dotyczące jakości produkcji licencyjnej z analogicznego co badania IAUŪ okresu.

¹⁴ U. Malinowska, T. Kierczyński, *Centralne kierowanie postępowaniem technicznym*. Warszawa 1981, ss. 44 - 58.

Wprawdzie dane GUS dotyczą wszystkich licencji, lecz należy pamiętać, że co trzecia nabyta przez Polskę licencja pochodziła z RFN.

Udział wartości sprzedaży wyrobów wyprodukowanych na podstawie licencji oznaczonych znakami jakości w ogólnej wartości sprzedaży wyrobów wyprodukowanych na podstawie licencji podlegających oznaczaniu znakami jakości wynosił w 1978 r. jedynie 29,6%. Tylko 5% wartości sprzedaży wyrobów licencyjnych miało znak jakości Q¹⁵.

Zdaniem firm RFN, kooperacja silnie oddziaływała na poziom wyposażenia technicznego przedsiębiorstw krajów RWPG. Ponad 2/3 ankietowanych firm stwierdziło, że w wyniku kooperacji nastąpiła wyraźna poprawa parku maszynowego u partnerów wschodnich. Negatywnie w tym względzie wypowiedziało się tylko 16,7% firm kooperujących z Polską i 5,2% firm współpracujących z Węgry.

Same przedsiębiorstwa węgierskie wypowiedziały się sceptycznie, inaczej niż firmy RFN, na temat wpływu kooperacji na modernizację wyposażenia technicznego przedsiębiorstwa. W cytowanym opracowaniu Budapesztańskiego Instytutu Koniunktur i Badań Rynkowych stwierdzono, że

„[...] kooperacja tylko w niewielkim stopniu przyczyniła się do modernizacji urządzeń produkcyjnych. Połowa porozumień kooperacyjnych nie wymagała inwestycji, w większości pozostałych przypadków wartość inwestycji wynosiła mniej więcej 10% nakładów netto przedsiębiorstwa. Import zachodnich dóbr inwestycyjnych wymagał 1/20 inwestycji”¹⁶. Zdaniem badaczy węgierskich, „im większe jest przedsiębiorstwo węgierskie, które zawarło porozumienie kooperacyjne, tym rzadsza była potrzeba inwestycji niezbędnych do realizacji porozumienia”¹⁷. I dalej: „Analizując wypowiedzi respondentów można dojść do wniosku, że osiągnięty dzięki kooperacji przemysłowej postęp techniczny potrzebował tylko niewielkich zmian środków produkcji”¹⁸.

(Tego samego zdania byli również i polscy respondenci¹⁹). Następował zatem prosty typ transferu technologii²⁰.

¹⁵ Nie publikowane materiały GUS.

¹⁶ A. Wass von Cz e g e, *Einige ...*, op. cit., s. 23.

¹⁷ J.w., s. 23.

¹⁸ I. Ostrogorska, *Doświadczenia ...*, op. cit., s. 20.

¹⁹ J.w., s. 23.

²⁰ J.w., s. 23; zdaniem Sekretariatu EKG ONZ można mówić o dwóch zasadniczych typach transferu technologii: a) prostym (oznacza, że transferowany jest tylko jeden z elementów, np. przepływ informacji, umiejętności, siły roboczej lub towarów, itd.), b) kompleksowym (jednocześnie transferuje się wiele elementów). Kooperacja przemysłowa wymaga z reguły zaangażowania się wielu elementów, tzn. pociąga za sobą transfer „kompleksowy”. Por.: *United Nations, Proceedings of the UN/ECE Seminar on the Management of the Transfer of Technology within Industrial co-operation* held in Geneva, 14-17 July 1975, ECE/SC. TECH./10.16.02. 1976, s. 24.

44,1⁰/₀ ankietowanych przez IAUŮ firm zachodnioniemieckich uważało, że kooperacja przemysłowa przyczynia się do podwyższenia poziomu kwalifikacji personelu krajów RWPG. Przyjmuje się, że w kooperacji przemysłowej między firmami kapitalistycznymi doskonalenie kadr jest uważane za najefektywniejszą formę importu myśli naukowo-technicznej²¹. Większość kontraktów kooperacyjnych firm RFN z przedsiębiorstwami krajów RWPG przewidywało szkolenie przez specjalistów firm zachodnich przyjeżdżających do partnerów z krajów socjalistycznych, a także w RFN.

Wyjazdy szkoleniowe, zarówno specjalistów, jak i wykwalifikowanych robotników, wynikające z konkretnych kontraktów, których celem jest przeszkolenie w zakresie zakupywanej technologii czy obsługi aparatury, odgrywają mniejszą rolę niż w kontraktach firm kapitalistycznych. Zdaniem respondentów IAUŮ, następuje w niewielkim stopniu proces promieniowania wiedzy zdobytej przez przeszkolonych pracowników z krajów socjalistycznych. Inaczej mówiąc, rola wyjazdów zagranicznych w niedużym zakresie spotęgowana jest tym, że uczestnicy wyjazdów szkoleniowych po powrocie do kraju szkołą pozostałą część załogi, przyczyniając się do rozprzestrzeniania się zdobytych przez nich kwalifikacji. Najczęściej wymienianą przyczyną tego stanu rzeczy jest niewłaściwa kwalifikacja osób przyjeżdżających do partnera zachodniego²².

Oceniając wpływ kooperacji przemysłowej na wzrost oraz kształtowanie się struktury eksportu kooperantów z krajów RWPG, 2/3 ankietowanych przez IAUŮ firm uważa, że wielkość produkcji kierowanej przez ich partnerów wschodnich na eksport znacznie zwiększyła się pod wpływem kooperacji. Tylko 2,6⁰/₀ przebadanych firm (kooperujących z Bułgarią) nie widziało w realizowanej kooperacji żadnego wpływu na wielkość i strukturę eksportu partnerów.

Kooperowana produkcja dotyczyła najczęściej wyrobów dotychczas nie wytwarzanych przez kraje RWPG. Następowala więc modernizacja struktury eksportowej przez zwiększanie się udziału wyrobów gotowych o nowocześniejszych technologiach. Kooperowane produkty kierowane były jednak głównie na rynki krajów RWPG. Tak więc eksport zachodni wyrobów gotowych pochodzenia przemysłowego przedsiębiorstw krajów RWPG zwiększył się niewiele.

²¹ K. Stangenstedt, *Möglichkeiten und Grenzen der wirtschaftlichen, industriellen und technischen Zusammenarbeit mit Staatshandelländern*. „Cooperation” nr 3, Hamburg, Mai 1977, ss. 10 - 11.

²² K.-E. Schenk, A. Wass von Czege, *Technologietransfer...*, op. cit., s. 171.

Uogólniając powyższe opinie dotyczące zmian w strukturze przedsiębiorstw krajów RWPG można stwierdzić, że:

1. Wpływ kooperacji przemysłowej na zmiany struktury produkcji był mały z uwagi na niewielki udział produkcji kooperowanej w całej produkcji przedsiębiorstw krajów RWPG i ograniczonych możliwości oddziaływania partnerów zachodnich na możliwości tych zmian. Według szacunków HWWA z 1981 r. np. udział produkcji kooperacyjnej w całości produkcji kooperujących przedsiębiorstw krajów RWPG nie przekraczał na ogół 10⁰%. Spośród przebadanych przez IAUÜ kontraktów 45⁰% przewidywało pozostawienie partnerowi wschodniemu ponad 80⁰% wspólnie wytworzonych produktów, 20⁰% porozumień przewidywało dostawy zwrotne dla partnerów zachodnioniemieckich obejmujące 80-100⁰% kooperowanej produkcji, a tylko w 15⁰% przypadków przewidywano równy podział produktów między partnerów porozumienia²³. Dostawy zwrotne większe niż połowa wytworzonej wspólnie produkcji przewidywane były tylko w kontraktach kooperacyjnych z Polską, Bułgarią i Węgrami. Nieliczne były przypadki, gdy cała kooperowana produkcja była dostarczana partnerowi zachodniemu; miały one miejsce tylko w kooperacji z Węgrami.

2. Obserwowany wpływ kooperacji na podniesienie poziomu jakości produkcji jest przede wszystkim rezultatem lepszego wyposażenia technicznego przedsiębiorstw krajów RWPG współpracujących z firmami zachodnioniemieckimi, a mniej — podniesienia poziomu kwalifikacji fachowych ich personelu, czy zmian organizacyjnych.

3. Małe oddziaływanie kooperacji przemysłowej na zmiany struktur wytwarzania partnerów z krajów RWPG wynika również z utrzymywania się niższych form porozumień kooperacyjnych. Utrwalają one stosowanie przestarzałych (w stosunku do poziomu światowego) rozwiązań technicznych, hamują dostosowanie się do poziomu i struktury wymagań rynku światowego, a tym samym w konsekwencji umacniają izolację przedsiębiorstw krajów RWPG od rynków międzynarodowych.

4. Wyraźny wpływ kooperacji przemysłowej na zwiększanie udziału eksportu w całości produkcji przedsiębiorstw krajów RWPG jest rezultatem — z jednej strony — zwiększonych możliwości kierowania produkcji kooperowanej na poszczególne rynki krajów socjalistycznych, z drugiej — w mniejszym stopniu wynika z zapotrzebowania zachodnich partnerów kooperacji na dostawy zwrotne.

5. Zdecydowanie negatywnie na zmiany strukturalne partnerów wschodnich wpływała niska zdolność innowacyjna przedsiębiorstw krajów RWPG. Uniemożliwiała ona efektywne zastosowanie transferowanej

²³ K. Bolz, P. Pisulla, *Die Erfahrungen...*, op. cit., s. 64.

technologii do celów produkcyjnych przez kooperantów z krajów RWPG, a także ograniczała dyfuzję innowacji.

6. Dokonywane przez transfer technologii niewielkie zmiany strukturalne ugruntowały w wielu przypadkach przestarzałą strukturę produkcji przedsiębiorstw krajów RWPG. Brak zdecydowanej restrukturyzacji w przedsiębiorstwach oznacza, że nie ulega poprawie ich zachodni asortyment eksportowy. W takim razie nie może być mowy o tym, aby kooperacja przemysłowa między firmami RFN a przedsiębiorstwami krajów RWPG wpływała dodatnio na niwelowanie asymetrii eksportowej między RFN a krajami RWPG.

3. ODDZIAŁYWANIE KOOPERACJI PRZEMYSŁOWEJ FIRM RFN Z PRZEDSIĘBIORSTWAMI KRAJÓW RWPG NA PRZEKSZTAŁCENIA STRUKTURALNE KRAJÓW RWPG

Małe oddziaływanie kooperacji przemysłowej na zmiany strukturalne u samych partnerów z krajów RWPG, a także brak dyfuzji transferowanej technologii, podważają tezę o rezonansie importowanej w ramach kooperacji przemysłowej myśli technicznej na gospodarki narodowe państw socjalistycznych. Partnerzy zachodniemieccy sceptycznie oceniają nie tylko możliwość zmniejszenia luki technologicznej między nimi a przedsiębiorstwami krajów RWPG, ale w ogóle między Wschodem a Zachodem.

Zastanawiając się nad wpływem kooperacji przemysłowej na zmiany strukturalne w krajach RWPG, nie można ograniczyć się do analizy wybranych jej elementów, tak jak to uczyniliśmy przy oddziaływaniu mikroekonomicznym. Ujęcie takie nie byłoby pełne.

W literaturze zachodniemieckiej panował pogląd, że kooperacja może przyczynić się do upodobnienia struktur gospodarczych Wschodu i Zachodu²⁴. Takie podejście lansowane było w teorii współzależności rozwojowej (*Interdependenztheorie*). Jedną z głównych tez tej teorii głosiła, że taka sama technologia kształtuje na zasadzie promieniowania takie same struktury. Metodą badawczą wykorzystywaną w tej teorii była metoda systemowa. Zalecała ona rozpatrywanie gospodarki jako systemu składającego się z tworzących go elementów wraz z siatką wzajemnych powiązań; działającego w określonym otoczeniu, które również pozostaje we wzajemnym oddziaływaniu w stosunku do danego systemu

²⁴ J. Slama, *Sektorale Strukturpolitik in der sowjetischen Industrie unter dem Aspekt der technologischen Entwicklung*, [w:] *Schriften des Vereins für Sozialpolitik, Gesellschaft für Wirtschafts- und Sozialwissenschaften*. Neue Folge, Bd. 76, Berlin 1974, ss. 57 - 77.

gospodarczego. Według tej koncepcji, w układzie gospodarczym jako systemie dynamicznym, wymagającym osiągnięcia i zachowania ciągłej równowagi zarówno wewnętrznej, jak i w stosunku do otoczenia, możliwe jest uchwycenie dwóch podstawowych grup elementów tworzących jego strukturę i występujących niezależnie od makro- czy mikroekonomicznej płaszczyzny rozwiązań. Pierwsze z nich mają charakter techniczno-ekonomiczny (rzeczowy), zaś w skład drugiej grupy wchodzi elementy o charakterze systemowo-organizacyjnym. Ściślej rzecz biorąc, na elementy rzeczowe składa się całokształt zasobów materialnych oraz ludzkich, charakteryzujących techniczną stronę procesu produkcji (a więc siły wytwórcze) oraz efekt działalności produkcyjnej w postaci wielkości i struktury produkcji dóbr i usług.

Z drugiej zaś strony na strukturę gospodarczą składają się elementy warunkujące właściwe wykorzystanie w działalności produkcyjnej posiadanych zasobów materialno-ludzkich, tj. organizacja gospodarki oraz obowiązujące w niej zasady zarządzania i podziału, odpowiadające stosunkom produkcji, w ramach których dany układ działa. Pierwsza grupa wymienionych elementów składa się więc na techniczno-ekonomiczną strukturę danej gospodarki, zaś druga określa jej strukturę systemowo-organizacyjną.

Rozpatrując wpływ kooperacji przemysłowej na strukturę krajów RWPG w podejściu systemowym można bez większego błędu przyjąć tezę o znikomym oddziaływaniu kooperacji na techniczno-ekonomiczną strukturę państw członków RWPG.

Można spróbować się zastanowić, czy kooperacja przemysłowa firm RFN z przedsiębiorstwami krajów RWPG wpływa na strukturę systemowo-organizacyjną krajów RWPG? Nadzieje, że związki gospodarcze RFN ze Wschodem doprowadzą do rozmiękczenia struktury systemowo-organizacyjnej krajów RWPG, do uzależnienia, a w konsekwencji do erozji systemu krajów socjalistycznych przewijały się w wielu zmiennych koncepcjach polityki wschodniej Niemiec Zachodnich. Niewątpliwie trudno dać na tak postawiony problem jednoznaczną odpowiedź. Należałoby rozpatrywać to zagadnienie wieloaspektowo, a różne kompleksowe wachlarze kryteriów mierzenia zmian struktury systemowo-organizacyjnej są niemożliwe do zastosowania w niniejszym artykule²⁵.

Pewne światło na skuteczność oddziaływania kooperacji przemysłowej na systemy polityczne krajów RWPG dają wyniki badań empirycz-

²⁵ J. Kornai, *Anti-Equilibrium. Teoria systemów gospodarczych*, Warszawa 1973, ss. 68-70; S. Klimkiewicz, *Możliwość zastosowania analizy systemowej w programowaniu stosunków międzynarodowych*, Komitet Badań i Prognoz PAN, zeszyt nr 3, 1979.

Tabela 4

Polityczne oddziaływanie kooperacji przemysłowej Wschód-Zachód w opinii firm zachodnioniemieckich (w % ankietowanych firm)

Tezy – opinie	Ogółem	LRB	CSRS	PRL	SRR	ZSRR	WRL
1	2	3	4	5	6	7	8
1. Zagroza systemom politycznym krajów RWPG							
tak – zdecydowanie	3,0	–	–	16,7	–	–	5,9
tak – z zastrzeżeniem	10,5	–	–	16,7	–	–	17,6
zależy od okoliczności	7,9	–	–	–	–	33,3	11,8
nie – z zastrzeżeniem	26,3	33,3	33,3	33,3	20,0	33,3	23,5
nie – zdecydowanie	36,8	66,3	33,3	33,3	60,0	33,3	33,3
2. Import technologii uwalnia kraje RWPG od konieczności przeprowadzenia reform gospodarczych i stabilizuje systemy polityczne							
tak – zdecydowanie	23,7	33,3	33,3	33,3	20,0	–	23,5
tak – z zastrzeżeniem	10,5	33,3	–	–	20,0	–	11,8
zależy od okoliczności	18,4	–	33,3	16,7	20,0	–	23,5
nie – z zastrzeżeniem	21,1	–	–	33,3	–	33,3	29,4
nie – zdecydowanie	15,8	–	33,3	16,7	20,0	66,6	5,9

Zródło: K.-E. Schenk und A. Wass von Czege, *Technologietransfer . . .*, op. cit., s. 573

nych IAUU z 1977 r. Teza, że poprzez związki kooperacyjne z Zachodem, zostaną podważone systemy polityczne krajów RWPG, była kwestionowana przez większość ankietowanych firm zachodnioniemieckich.

Tylko 15,8% ankietowanych firm RFN dopuszczało taką możliwość i tylko w odniesieniu do dwóch krajów: Polski (33,3%) i Węgier (23,3%). Tylko w przypadku tych dwóch krajów firmy zachodnioniemieckie „konstatowały istnienie pewnego wpływu kooperacji przemysłowej na wewnętrzne systemy gospodarcze i polityczne”²⁶.

Szerszego komentarza wymagają wypowiedzi firm RFN zawarte w punkcie 2 tabeli 4.

Firmy zachodnioniemieckie były nie tylko zgodne, że kooperacja nie zagraża systemom politycznym krajów RWPG (punkt 1 tabeli 4), lecz wpływa na ich umocnienie. A więc coś zupełnie innego niż podstawowe tezy *Interdependenztheorie*. Wydaje mi się, że niewątpliwy wpływ

²⁶ A. Wass von Czege, *Erfahrungen deutscher Firmen beim Technologietransfer im Rahmen von Ost-West-Kooperationen. Ergebnisse einer Befragung*. [w:] K.-E. Schenk, A. Wass von Czege, *Technologietransfer . . .*, op. cit., s. 173; a także podobne opinie można spotkać [w:] A. Wass von Czege, *Ungarns Außenwirtschaftsmodell. Eine Untersuchung des Spannungsfeldes zwischen Ost-West-Kooperation und RGW-Integration*. Stuttgart—New York, ss. 139–142.

na samo sformułowanie tego rodzaju problemów przez grupę naukowców z IAUÜ miała koncepcja J. Röpke. W zamieszczonym we „Frankfurter Allgemeine Zeitung” z dnia 28 II 1976 r. artykule *Osthandel und Entspannungspolitik* autor ten wysuwa hipotezę, że kierownictwa partyjno-państwowe krajów socjalistycznych dążą do transferu nowoczesnej technologii produktów, których same nie mogą wytworzyć, z powodu swych ekonomicznych i politycznych struktur. Pisze on, że

„W pierwszym okresie powojennym centralne planowanie i zarządzanie było pomocne w mobilizowaniu zasobów ludzkich i naturalnych przy niedużych nakładach kapitałowych. Kiedy wyczerpały się te dwa pierwsze elementy nastąpił przy niezmiennych nakładach kapitałowych, zastój. Nie udało się wypracować [...] metod pobudzania procesu innowacyjnego, ani mechanizmu przemian struktury produkcji”²⁷.

Wytworzenie zbliżonych struktur branżowych między Wschodem a Zachodem nie oznacza optymalnych struktur wewnątrz samego przemysłu, co uwidacznia się w strukturze wzajemnych obrotów²⁸. Problem przekształceń wewnątrz samego przemysłu wiąże się w teorii ekonomii politycznej socjalizmu z zagadnieniem alokacji zasobów. Z praktycznego punktu widzenia kłopoty związane ze stworzeniem racjonalnych struktur przemysłowych oznaczają wadliwie działający mechanizm optymalizujący alokację inwestycji. Jak zauważa M. Guzek:

„[...] brak sprawnie działającego mechanizmu alokacji inwestycji uniemożliwia ukształtowanie proekspansyjnych struktur produkcyjnych w oparciu o dopływ akumulacji zewnętrznej, których produkcja odpowiadałaby aktualnym wymogom rynku zagranicznego, utrudnia osiąganie korzyści wielkiej skali, co w konsekwencji prowadzi do niekorzystnej struktury obrotów zagranicznych z wysoko rozwiniętymi krajami kapitalistycznymi”²⁹.

Zgodnie z przewidywaniami O. Langego³⁰, trudności alokacyjne nasilają się wraz z osiąganiem coraz wyższych stadiów rozwoju gospo-

²⁷ J. Röpke, *Osthandel und Entspannungspolitik*. „Frankfurter Allgemeine Zeitung” z dnia 28.02. 1976, s. 11.

²⁸ Jak zauważa J. Slama, w wyniku wzrostu udziału gałęzi naukocholnych, jak np. chemii, przemysłu budowy maszyn i elektroniki, w wytwarzaniu dochodu narodowego w ZSRR nastąpiło znaczne upodobnienie struktur branżowych RFN i ZSRR. Podobieństwo makrostruktur nie oznacza wcale upodobnienia mikrostruktur; por. J. Slama, *Sektorale...*, *op. cit.*, s. 60.

²⁹ *Współpraca gospodarcza między krajami RWPG i EWG ze szczególnym uwzględnieniem Polski*. Praca zespołowa pod kierunkiem naukowym M. Guzka. AE w Poznaniu, Problem węzłowy 11,6; maszynopis. Poznań 1983, s. 9.

³⁰ O. Lange, *Dzieła*. Tom 2, *Socjalizm*. Warszawa 1973, ss. 341 i 345; tenże. *Pisma ekonomiczne i społeczne 1930 - 1960*. Warszawa 1961, s. 141.

darczego, czego dowodem jest narastanie niekorzystnych procesów w związku z chybionymi decyzjami inwestycyjnymi.

Wspomniany wyżej J. Röpke uważa, „że jakościowe przejście od rozwoju ekstensywnego do intensywnego jest wręcz niemożliwe do osiągnięcia”, przy czym podstawowa trudność leży nie tyle w trafności decyzji co do udziału inwestycji w dochodzie narodowym i wyborze kierunków inwestowania, ile w wyborze technik wytwarzania, nie poddających się centralizacji³¹. Nowości bowiem zaplanowane centralnie miałyby się tak do efektywności, jak kwadratura koła (*Neuerungen zentral zu planen wäre genauso erfolgreich wie die Quadratur des Kreises*). Jeżeli kraje socjalistyczne chcą się dalej rozwijać, nie pozostaje im nic innego jak reformować swoje systemy w kierunku decentralizacji władzy³².

Na zadane firmom RFN pytanie, czy import technologii w ramach kooperacji uwalnia kraje RWPG od konieczności przeprowadzenia reform i stabilizuje ich systemy polityczno-gospodarcze, 34⁰/o respondentów odpowiedziało twierdząco. Podczas gdy w przypadkach współpracy z Bułgarią i Rumunią większość firm zgadzała się z tą tezą, to odnośnie do Czechosłowacji, Polski i Węgier opinie były już podzielone.

Zaprezentowane przez J. Röpkego tezy wcale nie szokują. Nawet w czasach ożywionych kontaktów politycznych i gospodarczych, obejmujących lata siedemdziesiąte, często padały stwierdzenia ze strony przeciwników odprężenia, że handel wschodni, będący integralną częścią radzieckiej strategii odprężenia, polityki pokojowej koegzystencji, stabilizuje i rozszerza komunistyczne panowanie, a destabilizuje Zachód³³.

Jednak większość polityków i ekonomistów nie podziela tego poglądu. Najdobitniejszym tego dowodem jest fakt niezwykle niechętnego podejścia RFN do blokady gospodarczej krajów socjalistycznych w latach 1982/1983, a wręcz bojkot przez niektóre koncerny zachodnioniemieckie rozszerzonej listy COCOM³⁴.

Reasumując można stwierdzić, że nie istnieje prawie żaden wpływ kooperacji przemysłowej firm RFN z przedsiębiorstwami krajów RWPG na struktury techniczno-ekonomiczne, ani na struktury systemowo-organizacyjne krajów RWPG.

*

³¹ Por. również Z. Pietraszczyk, *Funkcjonowanie systemów inwestycyjnych*. [w:] *Zarys...*, op. cit., ss. 191 - 192.

³² J. Röpke, *Osthandel...*, op. cit., s. 12.

³³ *Was bleibt unterm Strich? Die teuren Irrtümer der östlichen Planwirtschaft*. „Scala” nr 10/1982, ss. 7 - 9.

³⁴ *Der Spiegel bei Andropow*, „Der Spiegel” nr 17 z 25.04.1983, ss. 122 - 140.

Wysunięta we wstępie artykułu hipoteza okazała się nietrafna. Zaprezentowane w artykule kontrargumenty przeciwko niej są jednocześnie argumentami na rzecz zmodyfikowanej hipotezy.

Nie potrafiliśmy przede wszystkim wykazać, że w konkretnym przypadku — kooperacji przemysłowej firm RFN z przedsiębiorstwami krajów RWPG, transferowana w jej ramach technologia była nowoczesna. Transfer nie najnowszej myśli technicznej wynikał głównie z tego, że w kooperacji ze Wschodem uczestniczyli w przeważającej masie (oprócz ZSRR) *outsiderzy* z RFN. W przypadku transferu starszej technologii dochodziło do przyswajania przez przedsiębiorstwa krajów RWPG przestarzałych już wzorców, ugruntowujących struktury wytwarzania nie odpowiadające najnowszym trendom.

Należy podkreślić, że zachodził proces utrzymywania kontrolowanego odstępu technologicznego między partnerami zachodniemieckimi i z krajów RWPG.

Niemożliwość wykazania importu nowoczesnej technologii oraz sprawnego wdrażania starszych zachodnich rozwiązań technicznych, lecz przewyższających rozwiązania w krajach socjalistycznych, nie podważa twierdzenia o możliwościach unowocześniania struktury produkcji w przedsiębiorstwach krajów RWPG.

Można zatem przyjąć zmodyfikowaną w stosunku do poprzedniej tezę: importowana w ramach kooperacji przemysłowej nie najnowocześniejsza myśl techniczna w niewielkim stopniu wpływa na wzrost efektywności produkcji przedsiębiorstw krajów RWPG. Nie wywołuje prawie żadnych zmian w strukturze wytwarzania i eksportu krajów RWPG, a tym samym żadnego rezonansu w gospodarkach narodowych krajów RWPG. Bardzo ograniczony wpływ kooperacji przemysłowej na unowocześnienie gałęzi przemysłu, których produkcja odpowiada popytowi na rynkach zachodnich, powoduje, że kooperacja nie przyczyniała się do zmiany niekorzystnej dla krajów socjalistycznych struktury eksportu w stosunkach między Wschodem a Zachodem.

